

Emed 'ale'l-ebed (nşr. E. K. Rowson), Beyrut 1979, s. 70, 78-79; İbnü'l-Faradî, *Târihu 'ulemâ'i'l-Endelüs*, Kahire 1966, I, 217-218, 279; II, 39-40, 82, 93; İbn Hazm, *el-Fasl* (Umeyre), II, 293; IV, 138; V, 65-67; Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, Beyrut 1985, s. 72-73; İbn Hayyân, *el-Muktebes* (nşr. P. Chalmeta v.dğr.), Madrid 1979, V, 20-36; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvîl et-Tancı), Kahire 1953, I, 59; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, Beyrut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât), II, 631; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), II, 68-73; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 88; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 15-16; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, I, 147-148; II, 581; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmil*, Cezâyir 1337/1919, I, 13, 16, 239, 251; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 61; Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-ervâh ve rauzatü'l-efrâh*, Trablus 1988, s. 44, 83-87; Nübâhî, *Târihu kuğâtü'l-Endelüs* (nşr. Meryem Kâsim Tavîl), Beyrut 1415/1995, s. 104, 243; Makkarî, *Nefhu'l-tib*, II, 178; III, 178; VI, 309; G. Vajda, *Introduction à la pensée juive du moyen âge*, Paris 1947, s. 104; E. Lévi-Provençal, "A propos de l'ascète philosophe Ibn Masarra de Cordoue", *Orientalia suecana*, Uppsala 1954, III, 75-83; A. G. Palencia, *Târihu'l-fikrî'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 326-332; T. J. de Boer, *İslâm'da Felsefe Tarihi* (trc. Yaşar Kutluay), Ankara 1960, s. 124; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay), Ankara 1964, I, 178-179, 188, 200; H. Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, Paris 1964, I, 305-311; Hüseyin Münis, *Şüyühü'l-âşır fi'l-Endelüs*, Kahire 1965, s. 63; Muhammed Abdullah İnân, *Terâcimü İslâmiyye*, Kahire 1390/1970, s. 183-185; a.mlf., *Deletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1408/1988, II, 430-434; S. M. Stern, "İbn Masarra, Follower of Pseudo-Empedocles - an Illusion", *Actas IV Congresso de Estudos Arabes e Islâmicos*, Leiden 1971, s. 325-337; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'e-tü'l-fikrî'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, I, 86, 142-155; M. Asin Palacios, *The Mystical Philosophy of Ibn Masarra and His Followers* (trc. E. H. Douglas - H. W. Yoden), Leiden 1978; a.mlf., "İbn Meserre", *İA*, V/2, s. 769-771; Ebû'l-Vefâ et-Teftâzânî, "İbn Meserre", *Mu'cemü'l-âlami'l-fikrî'l-insânî*, Kahire 1984, I, 269-272; M. İbrâhim el-Feyyûmî, *Târihu'l-felsefi'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib*, Kahire 1992, s. 303-322; A. Abdül-ganî Abdülmaksûd, *et-Tevfik beyne'd-dîn ve'l-felsefe*, Kahire 1993, s. 11-20; Mâcit Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Turhan), İstanbul 1998, s. 264; Muhammed Kemâl İbrâhim Ca'fer, "Min mü'ellefâtı İbn Meserre el-mefkûde", *Mecelletü Külliyyeti't-terbiyye*, III, Trablus 1972, s. 27-64; Elüzdâ Muhammed, "el-Melâmihu'l-âmmi li-şahşıyyeti İbn Meserre ve ârâih", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-ülûmü'l-insâniyye bi-Fâs*, sy. 6, Dârülbeyzâ 1982-83, s. 33-64; a.mlf., "Huđûru mezhebi İbn Meserre fi'l-Endelüs hilâli'l-karnî'r-râbi'i'l-hicrî", a.e., sy. 7 (1983-84), s. 115-126; Dominique Urvo, "Sur les débuts de la pensée speculative en Andalus", *MUSJ*, L/2 (1984), s. 705-717; R. Arnaldez, "İbn Masarra", *EP* (Fr.), III, 892-896; Şerefeddin Horasânî, "İbn Meserre", *DMBİ*, IV, 611-613; M. Naci Bolay, "Beş Külli", *DİA*, V, 545.

MUSTAFA ÇAĞRICI

İBN MESRÛK

(bk. AHMED b. MUHAMMED
b. MESRÛK).

İBN MES'ÛD

(bk. ABDULLAH b. MES'ÛD).

İBN METTEVEYH

(ابن متويه)

Ebû Muhammed el-Hasen b. Ahmed
b. Metteveyh el-Bahrânî
(ö. V. [XI.] yüzyılın ortaları)

Mu'tezile kelâmcısı.

380 (990) veya 385 (995) yılında Necran'da doğdu. Mu'tezile âlimi Kâdî Abdülcebbâr'ın talebesi olması, onun görüşlerini benimseyip eserlerini toplaması dışında hayatı hakkında bilgi yoktur. Talebeliği sırasında çevresinde bulunan diğer Mu'tezile âlimlerinden faydalandıktan başka mezhebin elde mevcut kitaplarını da inceledi. Eserlerinden anlaşıldığına göre İbn Metteveyh, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ın *el-Huḥbetü'l-felekiyye*, Ebû'l-Hüseyin el-Hayyât'ın *el-İstidlâl bi's-şâhid 'ale'l-ğâ'ib*, Nakzû'l-bedel ve'l-'askeriyyât, Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin *el-Câmi'u's-şâğirî* ile Kâdî Abdülcebbâr'ın bütün kitaplarını okudu (Saîd Murâd, s. 33). İbnü'l-Murtazâ'nın Mu'tezile'nin on ikinci tabakasına mensup âlimleri arasında gösterdiği müellif (*Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 119) Ebû Reşid en-Nisâbü'rî, Ebû Muhammed Abdullah b. Saîd el-Lebbâd, Şerîf el-Murtazâ, Ebû'l-Feth el-İsfahânî ve Ebû'l-Hüseyin el-Basrî gibi âlimlerle birlikte yetişti ve onlarla zaman zaman tartışmalarda bulundu. Siyasî çalkantıların ve mezhep çekişmelerinin yer yer ileri safhalara varmasına rağmen ilmî ve fikrî hayatın verimli ve seviyeli olduğu bir dönemde yaşayan İbn Metteveyh, ömrünün geçirdiği Yemen ve Rey bölgelerinde çeşitli ilmî faaliyetler gerçekleştirdi. Her ne kadar Abdülkerim Osman (*Kâdî'l-kuğât 'Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî*, s. 51) ve Abdurrahman Bedevî (*Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, I, 394) gibi araştırmacılar, herhangi bir kaynağa dayanmadan İbn Metteveyh'in vefat tarihini 468 (1075) olarak gösteriyorlarsa da hocası Kâdî Abdülcebbâr'ın 415 (1025) yılında vefat ettiğini dikkate alarak müellifin daha erken bir tarihte, yaklaşık V. (XI.) yüzyılın ortalarında vefat ettiğini söylemek daha isabetli görünmektedir.

İlmî şahsiyeti bakımından büyük ölçüde hocası Kâdî Abdülcebbâr'ın yolunu takip eden İbn Metteveyh, Bağdat Mu'tezilesi'nin mutedil metodunu Basra ekolünün katı yaklaşımına tercih etmiştir. Onun kendinden önceki Mu'tezile âlimlerinden farklı olarak ileri sürdüğü fikirler mezhebin değişimine işaret etmesi bakımından önemli sayılmıştır. Mu'tezile'nin beş temel esasını tevhid ve adalet olmak üzere ikiye indiren İbn Metteveyh diğer üç esası adalet prensibi içinde ele almıştır. Bilgi edinme yollarını ise beş duyu, akıl ve haber-i sâdıkın yanına ilhamı da ilâve ederek dört grupta incelemiş, bunlardan bilhassa duyuların yanıltıcılığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla onun bilginin konularını maddî âlem ve gaybî âlemle ilgili olmak üzere ikiye ayırdığı görülmektedir (*el-Kelâm fi'l-hayât*, vr. 135^b).

Eserlerinde varlık anlayışını ilâhî kudreti ispatlama gayretiyle ele alan İbn Metteveyh hareket ve kütle kanunlarından söz etmiş, hız ile zaman ve mesafe arasındaki ilişkilere değinmiş, özgül ağırlık, suyun kaldırma gücü, yer çekimi ve merkezkaç kuvveti gibi hususlar üzerinde durmuş, devrine göre önemli sayılabilecek yaklaşımlar sergilemiştir. Müellif âlemin hudûsunu, biri cisimleri spekülâtif olarak cevher ve araz kısımlarına ayırmak, diğeri hayatın doğrudan Allah tarafından başlatılıp yaratıldığından hareket etmek suretiyle iki şekilde ispatlamıştır. Diğer taraftan cevher ve arazların zatları ile kaim varlıklar olduğunu ileri süren Grek filozoflarından ayrılarak cevherlerin arazsız olamayacağını belirten İslâm filozoflarının görüşlerini benimsemiş, ayrıca yer kaplamanın cevherin temel niteliği olduğunu belirtmiştir (*et-Tezkire*, s. 74). Yokluk konusunu mutlak yokluk (adem-i mahz) ve varlığın bulunmayışı (gıyâb-ı vücûd) şeklinde ikiye ayırarak incelemiştir. Eserlerinden tecrübî ilimlere özel bir ilgi duyduğu anlaşılan İbn Metteveyh, mevcut bilgilerin yanı sıra bizzat gözlem ve basit deneyler yaparak varlıkların özelliklerine dair çeşitli bilgiler aktarmıştır.

İbn Metteveyh, başta Allah'ın sıfatları olmak üzere kelâmın temel konularında Mu'tezilî geleneğe uymuştur. Meselâ rû-yetullahı inkâr etmiş, Allah'ın kelâm sıfatının hâdis olduğunu ileri sürmüş, kulun bütün fiillerinin yaratıcısı olduğunu kabul etmiştir. İnsan hürriyetine sık sık vurgu yapan müellif, kulun her çeşit davranışını kendi hürriyeti içinde gerçekleştirdiğini ve hiçbir zorlamanın söz konusu ol-

madığını belirtmiştir (*el-Kelâm fi'l-hayât*, vr. 92^b). Kulun fiillerine ait eser ve neticelerin o fiili işleyenin icadiyla meydana geldiğini kabul etme hususunda Mu'tezilî geleneğe bağlı kalmıştır. Bunun yanında İbn Metteveyh, bazı ilk dönem Mu'tezilî âlimlerinin Allah'ın şerri yaratmaya kâdir olmadığı yolundaki görüşlerine karşı çıkarak O'nun kudretinin her şeyi içine aldığı, ancak şerri yaratmayışının kudretinin sınırlılığından değil bunu murad etmeyişinden kaynaklandığını söylemiştir.

İbn Metteveyh'in Mu'tezile'den ayrıldığı temel nokta imâmettir. Fikrî hayatının ilk dönemlerinde Hz. Ebû Bekir ile Ali'nin üstünlüğü konusunda tereddüde düşen İbn Metteveyh, daha sonra Ali'nin üstün olduğuna hükmetmiş (İbn Ebû'l-Hadîd, I, 8), ardından daha da ileri giderek onun mâsumiyetini ileri sürmüş ve bunu âyet ve hadislerle ispatlamaya çalışmıştır. Ancak mâsumiyetin imam için gerekli bir şart olmadığını söyleyerek (*a.g.e.*, VI, 376-377) aksini iddia eden Şîa'ya karşı çıkmıştır.

Eserleri. 1. *et-Tezkire fi ahkâmî'l-cevâhir ve'l-a'râz*. Muhtemelen hocası Kâdî Abdülcebbar'ın vefatından sonra yazılmış olan eser iki kısımdan oluşmaktadır. *et-Tezkire fi ahkâmî'l-cevâhir ve'l-a'râz* olarak adlandırılan birinci kısım Sâmî Nasr Latîf ve Faysal Büdeyr Avn tarafından neşredilmiştir (Kahire 1975). *el-Kelâm fi'l-hayât* adlı ikinci kısım ise henüz neşredilmemiş olup bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (nr. B-27984). 570 (1174) yılında adı bilinmeyen bir kişi tarafından esere bir şerh yazılmış olup bu şerhin bir nüshası Tahrân Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (*Neşriyye-i Kitâbhâne-i Merkezi-i Dânişgâh-i Tahrân*, II, 156 vd.). 2. *el-Mecmû' fi'l-Muhtâf bi't-teklîf*. Kâdî Abdülcebbar'ın eserinin şerh edilip ilâveler yapılmış bir derlemesinden ibarettir. Bazı kaynaklarda İbn Metteveyh'e nisbet edilen eser (İbn Ebû'l-Murtazâ, s. 119) eksik olarak Ömer es-Seyyid Azmî (Kahire 1965) ve I. cildi Jean Jozef Houben (Beyrut 1965) tarafından Kâdî Abdülcebbar'a izâfetle yayımlanmış da II. cildi Daniel Gimaret ve Jean Jozef Houben tarafından İbn Metteveyh'in adıyla tahkik edilmiş (Beyrut 1986), ayrıca önceki neşirlerde Kâdî Abdülcebbar'a nisbet edilmesinin yanlışlığı mukaddimele belirtilmiştir. 3. *el-Kifâye fi 'ilmi'l-ke-lâm*. Kaynaklarda İbn Metteveyh'e izâfe edilen kitap (*Neşriyye-i Kitâbhâne-i Merkezi-i Dânişgâh-i Tahrân*, II, 156; Sezgin,

I, 627) bugün mevcut olmamakla birlikte İbn Ebû'l-Hadîd bu eserden iktibaslarla bulunmuştur (*Şerhu Nehci'l-belâğa*, VI, 376-377; VII, 10; XIII, 315-316).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Metteveyh, *et-Tezkire fi ahkâmî'l-cevâhir ve'l-a'râz* (nşr. Sâmî Nasr Latîf – Faysal Büdeyr Avn), Kahire 1975; a.mlf., *el-Kelâm fi'l-hayât*, Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. B-27984; a.mlf., *el-Mecmû' fi'l-Muhtâf bi't-teklîf* (nşr. J. J. Houben – D. Gimaret), I-II, Beyrut 1965-86; Hâkim el-Cüşemî, *Şerhu'l-uyûn* (nşr. Fuâd Seyyid, *Fazlû'l-i'tizâl ve tabakâtü'l-Mu'tezile* içinde), Tunus 1393/1974, s. 389; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Beyrut 1385-87/1965-67, I, 8; VI, 376-377; VII, 10; XIII, 315-316; İbn Ebû'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 119; *Neşriyye-i Kitâbhâne-i Merkezi-i Dânişgâh-i Tahrân*, Tahrân 1341/1962, II, 156 vd.; Sezgin, *GAS*, I, 267; a.e. (Ar.), II, 416; Abdülkerim Osman, *Kâdî'l-kudât 'Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî*, Beyrut 1386/1967, s. 51; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 394; Saîd Murâd, *İbn Metteveyh ve ârâ'ühü'l-ke-lâmiyye ve'l-felsefiyye*, Kahire 1991, tür.yer.; Wilferd Madelung, "İbn Mattawayh", *EP² Suppl.* (İng.), s. 393; Samed Muvahhid, "İbn Metteveyh", *DMBİ*, IV, 580.

SAİD MURÂD

İBN MEYMÜN

(ابن ميمون)

Ebû İmrân Mûsâ b. Ubeydillâh (Meymûn)
el-Kurtubî el-İsrâîlî
(ö. 601/1204)

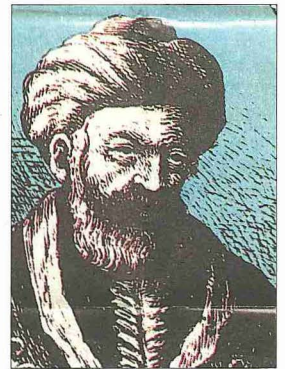
Yahudi din âlimi, filozof ve tabip

30 Mart 1135 tarihinde Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. İslâmî literatürde adı genellikle Mûsâ b. Meymûn veya kısaca İbn Meymûn şeklinde anıldığı gibi Mısır'da kaldığı süre içinde yahudi cemaatinin liderliğini yaptığından kendisine "Reîs" de denilmiştir; Fransızca kaynaklarda Maïmonide, İngilizce ve Almanca kaynaklarda Maimonides diye geçer. Yahudi literatüründe ise Rabbi Moşeh ben Meymon olarak bilinir. Ayrıca bu isim zincirinin baş harflerinden hareketle yahudi literatüründe Rambam şeklinde de adlandırılmaktadır. Hayatının uzun bir dönemini Kuzey Afrika ve Mısır'da geçirmesine rağmen Kurtubî nisbesini kullanarak Endülüs asıllı olmasına vurgu yapmıştır. Şeceresini, sözlü yahudi geleneğini Mişna adıyla derleyen Yehudaha-Nasî'ye kadar götüren rivayetler vardır. Uzun zaman önce Endülüs'e yerleşmiş bulunan kültürlü ve soylu bir yahudi ailesine mensuptur. Kurtuba'daki yahudi şeriat mahkemesinde hâkimlik yapan babası Meymûn, hem yahudi din âlimi hem tabii ve

felsefî ilimler alanında birikim sahibi bir kişi olup oğlunun yetişmesinde önemli ölçüde katkısı olduğu belirtilmekte ve onun hocaları arasında gösterilmektedir. Kurtuba'da bir yandan yahudi ilâhiyatı tahsil ederken bir yandan da Fârâbî, İbn Sinâ, Gazzâlî, İbn Bâcce gibi müslüman düşünür ve tabiplerin eserlerini okuyarak İslâmî kültür içinde formasyon kazanan İbn Meymûn, bundan dolayı İslâm dünyasında yetişmiş diğer birçok benzeri gibi İslâm felsefe geleneği içinde değerlendirilir. Eserlerini İbrânî alfabesiyle Arapça yazması da bunun bir delili olarak gösterilir.

Genellikle Ortaçağ'ın, hatta bazılarında göre bütün dönemlerin en büyük yahudi filozofu olarak bilinen İbn Meymûn, ilk öğrenimini Kurtuba'da gördükten sonra on üç yaşında iken ailesiyle birlikte Endülüs'ün güneyindeki Meriye'ye (Almeria) gitti. Bu sırada hemşehrisi İbn Rüşd de Meriye'ye yerleşmişti. İbn Meymûn bu göçler sırasında yahudi ilâhiyatı, tıp ve felsefî disiplinlerdeki öğrenimini devam ettirdi. Ünlü astronomi âlimi İbn Eflah el-İşbîlî'nin oğlu ile muhtemelen Meriye'de bulunduğu sırada karşılaştığı gibi filozof Ebû Bekir İbnü's-Sâîğ'in (İbn Bâcce) bir öğrencisinden de ders okudu (Wilkinson, s. 6-7; krş. *Delâletü'l-hâ'irîn*, s. 293).

1160 yılında Meriye Muvahhidler'in eline geçince İbn Meymûn'un ailesi Mağrib'e göç ederek Fas şehrine yerleşti. Bazı eski tarihçiler, ailenin Mağrib'e göçmesine sebep olarak geniş bir hoşgörünün hâkim olduğu ülkeyi o sıralarda ele geçiren Muvahhidler'in başlattığı dinî baskıyı gösterirler. Hatta bu baskı yüzünden İbn Meymûn'un görünüşte müslüman olduğu, Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği ve fıkıhla ilgilendiği, daha sonra özgürlük ortamına kavuşunca eski dinine döndüğü de ileri sürülür (İbnü'l-Kiftî, s. 317-318; İbn Ebû Usaybia, s. 582). Ancak bazı çağdaş müslüman yazarlarca baskı

İbn
Meymûn'un
temsil
bir resmi